

Nataša Gliha Komac

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'374:004.738.52:323.1(497.4)

Kaj nam slovarsko spletišče *Fran* lahko pove o državi, narodu in slovenskem jeziku

Slovenski narod in slovenska država sta neločljivo povezana s slovenskim jezikom in njegovimi opisi. Ker bo seminar-ska delavnica temeljila na neposrednem delu z gradivom, tj. na odkrivanju možnosti, ki jih v zvezi z izpostavljenimi pojmi prinašajo na slovarskem spletišču *Fran* zbrani slovarski priročniki ter drugi jezikovni viri in portali, so v prispevku predstavljene izhodiščne misli in napotki za nadaljnje delo, nakazana pa je tudi možnost različnih iskanj in interpretacij. Osrednji namen prispevka je soočiti izbrane teoretske opredelitve ključnih pojmov letošnjega seminarja, tj. jezika, države in naroda, z njihovimi razlagami v razpoložljivih slovarskih priročnikih in dojemanjem pri uporabnikih slovenskega jezika. Če bosta prispevek oz. delavnica sprožila zanimanje v obliki raziskovalnega vprašanja v povezavi z iskanjem po slovarskem spletišču *Fran* in izpostavljeno tematiko, bo namen dosežen.

država, narod, jezik, slovarji slovenskega jezika, slovarsko spletišče *Fran*

The Slovene nation and Slovene state are inextricably linked with the Slovene language and descriptions of it. Since the seminar workshop will be based on direct work with material, i.e. uncovering opportunities connected with these concepts on the dictionary website *Fran* and other language resources and portals, the paper presents initial thoughts and guidelines for further work, as well as presenting different possible search paths and interpretations. The aim of the contribution is to compare selected theoretical definitions of the key concepts of this year's seminar, i.e. language, state and nation, with various dictionary definitions and how they are understood by users of the Slovene language. If the workshop triggers interest in the form of research questions in connection with the website *Fran* and the highlighted theme, then the aim will have been realised.

state, nation, language, Dictionary of the Slovene Language, *Fran* dictionary website

O državi, narodu in jeziku – sociolingvistični uvid

Pojmi *država*, *narod* in *jezik* so vsebinsko povezani. Če narod in država opredeljujeta določen tip skupnosti, npr. skozi oblike njene organizacije oz. prepoznavne lastnosti, je jezik ena njenih prepoznavnih prvin.

V sociološki stroki (Haralambos, Holborn 2001: 511) se je uveljavila teza Maxa Weberja, po kateri je država »človeška skupnost, ki si (uspešno) lasti monopol nad legitimno uporabo fizične sile na danem ozemlju«. »Na podlagi Webrove definicije lahko za državo rečemo, da sestoji iz politične oblasti ali zakonodajalca, ki sprejema zakone, birokracije oz. javne uprave, ki izvršuje vladne odločitve, policije, ki je odgovorna za uveljavljanje zakonov, in oboroženih sil, katerih naloga je zaščita države pred zunanjimi grožnjami.« (Haralambos, Holborn 2001: 512) Čeprav že od prvih opisov civilizacij sledimo državi kot obliki organiziranega bivanja posameznikov v skupnosti (npr. stara Grčija, Rim, Egipt ali Azteki v Srednji Ameriki), je država za mnoge družbe razmeroma nova značilnost.¹

¹ Poznamo npr. t. i. brezdržavne »preproste« družbe (brez vlade ali druge institucije, ki bi imela monopol nad legitimno uporabo sile, brez jasno določenega ozemlja, npr. afriški Nuerji v tridesetih letih 20. stoletja), fevdalne države (z vlado monarha v centru države, vojaška moč in nadzor nad posameznimi deli ozemlja pa sta v rokah fevd(al)ne gospode, npr. vse do konca fevdalnega obdobja v Evropi) in moderne, centralizirane države.

Narod je konstrukt novejšega časa. Prvi zapis termina najdemo v delu Bertierja de Sauvignya l. 1798, a enotnega odgovora znanosti na vprašanje, kdaj natančno se je narod formiral, ni.² Narod je politično ozaveščena etnija oz. etnija, ki si na tej podlagi lasti pravico do države. (Rizman 1991: 18) Pojem etnija ter spremljajoči pridevnik etnični (-a, -o) sta razumljena kot skupek značilnosti (kultura, jezik, vera, zgodovinski spomin, teritorij), ki so jih pripadniki določene družbene skupine pridobili (po pravilu) in po katerih se določena družbena skupina razlikuje od drugih družbenih skupin, opredeljenih z isto vrsto značilnosti. Prisotnost vseh naštetih elementov ni obvezna. (prim. Nečak Lük 1998: 22) Dinamična in družbenim spremembam podvržena narava etnične identitete – prek katere se opredeljujeta tako narod kot država – je kot predmet številnih raziskav iz različnih zornih kotov v vsej svoji vsebini, pomenu in intenzivnosti predmet sprotnega preverjanja in reinterpretacij.

Zaradi ambivalentnosti naroda in države – na težave naletimo zlasti pri prevajanju (in razumevanju) besedil iz angleškega v slovenski jezik, saj prvi ne razlikuje med narodom in nacijo in narod pogosto razume kot sinonim za državo (prim. Mandelc 2011: 19) – prihaja do zamenjavanja pojmov. Kot ugotavljajo slovenski sociologi (Rizman 1991: 15; Mandelc 2011: 18–20), narod v slovenščini izpostavlja etnični vidik in nacija njegovo dopolnilo v političnem smislu, angleški termin *nation* pa je razumljen pretežno v političnem smislu. A »narod ni država, saj se koncept države nanaša na institucionalno dejavnost, nasprotno pa koncept naroda označuje vrsto skupnosti.« (Smith 2005: 22–23) Narod je po tej teoriji človeška skupnost, ki naseljuje skupni prostor in ima skupne mite, skupno zgodovino, občo javno kulturo, enotno ekonomijo ter obče pravice in dolžnosti za vse člane.

Posameznik z jezikom posreduje občutenje, zaznavo sveta in sebe, hkrati pa na ta način vzpostavlja razmerja do drugih in drugačnih, do sveta nasploh. Kot osrednje funkcije jezika so prepoznani izražanje čustev, vzpostavljanje in ohranjanje družbene interakcije, delovanje oz. učinkovanje skozi izrečeno, vzpostavljanje nadzora nad vsakdanjim življenjem, realnostjo, možnost posnemanja in pomnjenja dejstev ter izražanje misli in identitete. (Crystal 1992: 10–13) Jezik je »človeku lasten način sporočanja (komuniciranja), natančneje – način sporočanja, ki določa človeka tako na generični kot individualni ravni.« (Vidovič Muha 2013: 16) Kot sredstvo za sporazumevanje ter način za izražanje dojetja obstoječega sveta in vzpostavljanja razmerij v družbi (prim. Spolsky 2010: 3) ima osrednjo vlogo v družbenem življenju posameznika.

V okviru organiziranega družbenega življenja jezik nastopa tudi kot pripomoček za doseganje in uveljavljanje moči. Gre za t. i. simbolno vlogo jezika, ki se kaže v različnem prestižu posameznih jezikov oz. njihovih različic, tj. zamejitvi funkcij v sporazumevalnih praksah. V izobraževanju, znanosti, verskih obredih in nasploh pri formalnem sporazumevanju se uporabljajo jeziki in jezikovne različice z visokim statusom, pri neformalnih stikih, v lokalni, zasebni uporabi pa tudi jeziki in različice z nižjim statusom na hierarhični lestvici prestiža.

---

2 O izvoru naroda obstaja več tez: da je narod produkt francoske revolucije, industrializacije (Gellner 1983), opismenjevanja prebivalstva (Anderson 2003), izumljene tradicije (Hobsbawm 1990), da ima nastavke v daljnji preteklosti (Smith 2005), v etničnih (Van der Berghe 1981), lingvističnih ali religioznih skupnostih, ki so se v modernem času politizirale (prim. Mandelc 2011: 11).

A jeziki in njihove različice se v času in prostoru pod vplivom različnih jezikovnih (npr. sociolingvističnih, geolingvističnih in psiholingvističnih) in nejezikovnih (demografskih, ekonomskih, političnih, kulturnih, socialnih in pravnih) dejavnikov spreminjajo. S spreminjanjem jezikov se spreminja njihova raba in obratno. Spreminjajo (in vzpostavljajo) se tudi razmerja med njimi. Spremembe razvrščanja jezikov in njihovih različic so lahko spontan rezultat različnih dejavnikov ali premišljenega jezikovnega načrtovanja, ki se na ravni države običajno kaže v okviru aktualne jezikovne politike.

O državi in narodu (ter jeziku) v slovenskem knjižnem jeziku

V slovenskem jezikoslovju je v duhu praške strukturalistične šole iz tridesetih let prejšnjega stoletja kot najvišja sistemska stilistična oz. zvrstna varianta (slovenskega) jezika, ki jo določajo t. i. intelektualna vloga znotraj jezika (kot različica z najvišjim statusom in prestižem) ter zunajjezikovna integrativna in reprezentativna narodotvorna vloga, prepoznan knjižni jezik.³

Slovenski knjižni jezik, definiran (zaznamovan) s kultiviranostjo javnega govorca, je tisti,

ki je vgrajen prek narodne tudi v nacionalno substanco države; iz njega je rasel državotvorni politični program v 19. stoletju, na segmentu znanosti – ustanovitev slovenske univerze in slovenske akademije znanosti in umetnosti – realiziran v prvi polovici 20. stoletja, celovito z ustanovitvijo lastne države, suverene oblasti določene politične skupnosti, pa v drugi polovici [l. 1991]. (Vidovič Muha 2013: 7)

Opisan je v temeljnih kodifikacijskih priročnikih, npr. *Slovenski slovnici* Jožeta Toporišiča (1976, 1984, 1991, 2000), *Slovenskem pravopisu* (2001), *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991, 1994, 1997, 1998, 2000, 2008, 2010, 2014), ter drugih slovarskih, pravopisnih in pravorečnih priročnikih. Sodobnemu času primerno razpoložljivost in preglednost jezikovnih podatkov o slovenskem jeziku (in družbi) – siceršnje družbene in politične funkcije slovenskega jezika presegajo pojem knjižnega jezika – omogoča tudi slovarsko spletišče *Fran* (14. oktober 2014–).⁴

O slovarskem spletišču *Fran*

Na slovarskem spletišču *Fran* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU na spletnem naslovu www.fran.si lahko v dobrih 20 sekundah dobimo informacijo npr. o razlagah in pojavitvah iskanega leksema v 21 slovarjih (v *Franovih* slovarjih najdemo 515.183 slovarskih sestavkov), vključno z dvema novima nastajajočima rastočima slovarjema, tj. *Sprotnim slovarjem slovenskega jezika* (SSSJ; 225 slovarskih sestavkov) in *Slovarjem pravopisnih težav* (SPT; 1098 slovarskih sestavkov). *Fran* omogoča iskanje po prvem zvezku *Slovenskega lingvističnega atlasa Človek (telo, bolezn, družina)* (SLA 1; 2120 sestavkov s komentarjem, karto in gradivom h karti), dostop do dveh jezikovnih svetovalnic, splošne jezikovne in terminološke, ter povezavo s sedmimi besedilnimi in besednimi zbirkami (tj. *Gigafida*, *Nova beseda*, *GOS*, *Kres*, *O'beseda*, *Besede*, *Besedišče*).

³ Tradiciji kontinuiranega razvoja slovenskega knjižnega jezika – velja opozoriti, da se je knjižna beseda najprej izoblikovala v govorenem sporočilu – lahko, kljub nekaterim neorganskim normativnim posegom, sledimo od 16. stoletja (prej govorimo o t. i. pismenih jezikih) do danes. (Prim. Pogorelec 1967, 1974; Ahačič 2007)

⁴ Podatki o slovarskem spletišču *Fran* so bili preverjeni 17. maja 2015.

Spletišče *Fran* je bilo zasnovano z mislijo na uporabnika.⁵ Zanj je značilna minimalistična, a izjemno zmogljiva programska oprema. Enostavna oblikovna podoba omogoča uporabniku osredinjanje na iskane podatke, njihovo preglednost in primerljivost.

Prek *Frana* lahko iščemo po šestih splošnih slovarjih (vključno s pravopisnimi), tj. *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 1), *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB), *Sprotnem slovarju slovenskega jezika* (SSSJ), *Slovenskem pravopisu 2001* (SP 2001), *Slovarju pravopisnih težav* (SPT), z geslom pa tudi po drugi, dopolnjeni in deloma prenovljeni izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 2).

Iščemo lahko tudi po petih zgodovinskih slovarjih, ki prinašajo podatke o slovenski besedi v času od 16. do 19. stoletja: po *Slovensko-nemškem slovarju* Maksa Pleteršnika (1894–1895), *Slovarju stare knjižne prekmurščine* Vilka Novaka, *Slovensko-latinskem slovarju* Jožeta Stabeja, ki je nastal s »preobrnitvijo« *Dictionariuma Latino-Carniolicum* (1680–1710) Matije Kastelca in Gregorja Vorenca, *Slovarju jezika Janeza Svetokriškega* Marka Snoja in *Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, ki so ga pripravili sodelavci Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Na spletišču *Fran* je prek spletne strani Terminologišče, tj. spletnega mesta Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, dostopnih deset terminoloških slovarjev, in sicer *Terminološki slovar avtomatike*, *Botanični terminološki slovar*, *Farmacvtski terminološki slovar*, *Slovenski smučarski slovar*, *Gledališki terminološki slovar*, *Čebelarski terminološki slovar*, *Geološki terminološki slovar*, *Gemološki terminološki slovar*, *Geografski terminološki slovar* in *Planinski terminološki slovar*.

Vsak slovar ima svoj način tolmačenja in razlaganja podatkov. Za natančno in ustrezno uporabo slovarjev je koristno prebrati uvod oz. navodila za uporabo posameznega slovarja, do katerih pridemo s tremi kliki, tj. s klikom na izbrani slovar, s klikom na rubriko *O slovarju*, nato pa izberemo zeleno poglavje, npr. *Uvod*, *Zasnova in zgradba slovarja* ali *Krajšave*.

Fran omogoča raziskovanje narečnega besedja in narečnih lingvističnih kart. Trenutno je na voljo digitalizirana različica *Slovenskega lingvističnega atlasa* na temo človek (telo, bolezni in družina). Oglemdo si lahko karto slovenskih narečij in karte z gradivom za poimenovanja delov telesa, bolezni in družinskih članov na različnih delih slovenskega etničnega ozemlja oz. v različnih slovenskih narečjih.

Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU delujeta jezikovna in terminološka svetovalnica. Podatki oz. odgovori, ki smo jih raziskovalci pripravili v zadnjih dveh letih in pol, so – z možnostjo iskanja po abecednem kazalu – pregledno urejeni. Na obe svetovalnici lahko uporabniki kadarkoli naslovijo svoje vprašanje.

Prek *Frana* so dostopne tudi vse do zdaj nastale besedilne zbirke Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, tj. *Nova beseda*, *Besede slovenskega jezika*, *Besedišče*, *O'Besede*, in celotno staro inštitutsko spletišče – portal *BOS* (15. september 2000–).

Izbiramo lahko med enostavnim in naprednim iskanjem. Pri enostavnem iskanju v iskalno vrstico, ki pri iskanju ostaja vedno na vrhu strani, vtipkamo iskani leksem. S klikom na eno izmed

---

⁵ O tem piše tudi Kosem (2014: 161–193).

navedenih skupin slovarjev omejimo svoje iskanje na predstavljene vrste slovarjev, npr. na splošne, zgodovinske, ali na svetovanje. Na ekranu spremljamo, po katerem slovarju trenutno iščemo. Na desni strani iskalne vrstice je oznaka za tipkovnico, ki omogoča vnos posebnih znakov.

Pri naprednem iskanju lahko iskanje omejimo na posamezno vrsto slovarjev (npr. splošne, zgodovinske, terminološke, narečne), znotraj njih zgolj na izbrane slovarje oz. posamezni slovar. Mogoče je iskanje po posameznih delih slovarskih iztočnic (npr. iztočnica, razlaga, zgled, tujejezični ustreznik), pri čemer je iz osvetljenosti iskalnih polj razvidno, ali je v izbranem oz. izbranih slovarjih po določenih delih slovarskih sestavkov sploh mogoče iskati. Pomagamo si lahko tudi z nadomestnima oznakama ? (za en znak) in * (za poljuben niz znakov).

Pri iskanju po več slovarjih hkrati dobimo hierarhično razvrščen izpis zadetkov; najprej so izpisani zadetki v splošnih, nato v zgodovinskih in nazadnje v terminoloških slovarjih, čisto nazadnje pa v svetovalnicah. Do podrobnejših informacij v terminoloških slovarjih pridemo s klikom na posamezne zadetke. Podatek o številu zadetkov se vedno izpiše v preglednem stolpcu na desni strani, iz katerega razberemo, koliko pojavitev iskanega lahko najdemo v posameznem slovarju oz. v posameznih tipih slovarja. Prav tako dobimo informacijo, ali je bil iskani pojem že predmet obravnave v jezikovnih svetovalnicah, s klikom na izbrani korpus, npr. *Gigafida*, *Nova beseda*, *Kres* ali *Gos*, pa se lahko prepričamo, kako je s pojavljanjem iskanega pojma v osrednjih slovenskih korpusih.⁶

In kaj nam (lahko) *Fran* pove o državi in narodu v slovenskem jeziku?

Slovarska iztočnica⁷ **jezik** ima v *SSKJ 2* pet različnih pomenov (tj. glavnih pomenov oz. funkcij).⁸ Če nekoliko poenostavimo in obstoječe pomenske razlage ponazorimo zgolj z izbranimi zgledi, je to v prvem pomenu 'gibljiv mišičnat organ v ustni votlini', npr. *položiti tableto pod, na jezik*, oz. v podpomenu,⁹ 'kar je po obliki podobno jeziku', npr. *med obuvanjem je poravnal jezik pri čevlju*. V naslednjem pomenu je jezik 'ta organ pri človeku glede na pomembnost pri govorjenju', npr. *od strahu ji je jezik otrpnil*, in v podpomenu, ki je označen kot ekspresiven,¹⁰ 'kar kdo

6 Možnosti iskanja so opisane na spletnih straneh posameznega korpusa, konkretni primeri poizvedb bodo predstavljeni na delavnici.

7 Slovarska iztočnica je naslovna enota slovarskega sestavka, v katerem je ta enota obdelana. Iztočnica je lahko eno- ali večbesedna.

8 Pomenski del slovarskega sestavka v *SSKJ 2* obsega razlage, ponazarjalno gradivo in gnezda. Razlage so lahko glavne (določajo pomen oz. funkcijo iztočnice) in stranske (pojasnjujejo frazeološke enote, stalne besedne zveze in pomenske odtenke). Stranske razlage so zmeraj zapisane za zgledom. Ponazarjalno gradivo predstavljajo zgledi iz dejanske rabe, ki pomensko razlago potrjujejo, včasih pa tudi dopolnjujejo ali usmerjajo ter kažejo besedne izrazne možnosti in tipične skladijske zveze. Gnezdo je del slovarskega sestavka, v katerem je zbrano posebno gradivo, in sicer predvsem frazeološke enote (v frazeološkem gnezdu) in terminološka raba besed ali zvez (v terminološkem gnezdu).

9 Pri podpomenu gre za manjše odstopanje od osnovnega, nadrejenega pomena, pri čemer se običajno zgodi metonični pomenski prenos (v ospredju je drug vidik ali del iste pojavnosti).

10 *SSKJ 2* v glavnem (z nekaterimi spremembami in dopolnitvami) ohranja sistem označevanja in poimenovanja iz *SSKJ 1*. S t. i. kvalifikatorji opredeljuje besede, pomene ali zveze. Gre za pojasnila, ki povedo, v katero slovnično kategorijo spada beseda, jo opredeljujejo časovno oz. krajevno, govorijo o njeni stilni uvrstitvi, razširjenosti in vrednosti ter nakazujejo preneseno ali posebno rabo. Tako kažejo na normo knjižnega jezika ali opozarjajo na razmerje do nje. *SSKJ 2* pozna slovnične, pomenske, terminološke, stilno-zvrstne, ekspresivne, časovno-frekvenčne in posebne normativne kvalifikatorje. S kvalifikatorjem *ekspr.* (ekspresivno) je označena poudarjena prenesena raba ali čustveno obarvana beseda, pomen ali zveza.

govori, pove', npr. *jezik ga razodeva*, oz. drugem podpomenu, in sicer pogovorno¹¹ se uporablja namesto v knjižnem jeziku nevtralnih izrazov *klepetulja*, *opravljivec*, npr. *ob tem dogodku so imeli jeziki dosti dela*. V tretjem pomenu označuje 'sistem izraznih sredstev za govorno in pisno sporazumevanje', npr. *govoriti, naučiti se, obvladati, opisati, razumeti, znati, kak jezik*, v podpomenu pa navadno s prilastkom 'uporabo tega sistema na določenem področju človekovega udejstvovanja', npr. *časopisni, govorniški, odrski, pesniški, poslovni, tehniški, umetniški, znanstveni jezik*. V četrtem pomenu, zopet navadno s prilastkom, je jezik to, 'kar omogoča sporazumevanje sploh', npr. *človeški jezik, čebelji, ptičji jezik*, oz. v podpomenu v ozkoknjižni rabi¹² to, 'kar omogoča nebesedno izražanje', npr. *preleti zgodbo v filmski jezik, povedati v slikarskem jeziku*. Zadnji pomen je po SSKJ 2 vezan na ozkoknjižno rabo, in sicer navadno s prilastkom, tj. 'način izražanja, vezan na določeno pojmovanje, razumevanje česa', npr. *njegovega jezika ne bodo razumeli*, oz. kot piše v stranski razlagi, 'misli, pojmovanja, stališča'.

Leksikalna enota *jezik* se sicer v edninski imenovalniški oz. tožilniški obliki v SSKJ 2 v slovarskih zgledih in razlagah pojavi 558-krat (v SSKJ 1 539-krat). Kaj pa v vseh številih in sklonih? Tudi tako zbrane zglede lahko razporedimo v zgornje pomenske razdelke. Ali pa npr. sestavimo frazeološko ali terminološko gnezdo.

Ker se skozi slovar vedno kaže identiteta skupnosti, katere jezik slovar predstavlja, SSKJ 1 oz. SSKJ 2 lahko beremo kot »knjigo o Slovencih.« (Kaučič Baša 2015) Poseben kazalec so npr. slovarski zgledi, ki izkazujejo povezanost naroda in države z jezikom: *vaš jezik, narod; mednarodni jezik*, ki je razložen kot 'jezik, ki ga za medsebojno razumevanje uporablja več narodov'; *takrat so priznali retoromanščino za četrti nacionalni jezik; dvigniti narodni jezik v literarnega; država ima enoten jezik; gramatika angleškega, slovenskega*¹³ *jezika; slovenski jezik ima ednino, dvojino in množino; slovenščina je izpodrinila nemški jezik iz uradov; v obdobju reformacije smo Slovenci dobili knjižni jezik; postaviti jezik na temelj prostonarodne govornice; vzdigniti jezik pokrajine v uradovalni in učni jezik države; plemstvo je v tisti dobi preziralo slovenski jezik; pačiti slovenski jezik; prevesti v slovenski jezik; jezik je izraz narodnega duha, čutenja in mišljenja; Prešeren je slovenski jezik poplemenitil in zlikal; slovenski jezik je bil takrat na pohodu; prestava, prevod v nemški jezik; tolmač za italijanski jezik; sinhronizirati film v slovenski jezik.*

Poskusimo še z iskanjem in preverjanjem SSKJ-jevskih opisov s stanjem v aktualnih korpusih. Začnemo npr. s pregledom ključnih zadetkov v *Gigafidi*, pri čemer skušamo razlikovati med različnimi pomeni. Z izvozom konkordanc npr. v Excelovo preglednico lahko skupaj zbiramo in sproti označujemo zglede s podobnimi pomeni. Ali se s pregledom gradiva potrjuje v SSKJ 2

11 Oznaka pog. (pogovorno) v SSKJ 2 sodi med stilno-zvrstne kvalifikatorje in pove, da gre za besedo, pomen ali zvezo iz vsakdanje govornice ljudi, kadar ne govorijo v narečju.

12 Kvalifikator knjiž. (ozkoknjižno) v SSKJ 2 pove, da gre za besedo, pomen ali zvezo, ki se rabi zlasti v leposlovnem ali znanstvenem jeziku.

13 Podčrtani so zgledi zvez *jezik* s pridevnikom *slovenski*. Poleg v odebeljenem tisku izpisane povedi potrjujejo tezo, da se (je) slovenska identiteta formira(la) skozi jezik. (Štih 2005: 231) Kot je razvidno iz navedenih stavčnih zgledov, je zveza slovenski jezik dokaj pogosta; tudi drugi jeziki v pomenu 'sistemov izraznih sredstev za govorno in pisno sporazumevanje', značilnih za jezikovne skupnosti, so navedeni, npr. *albanski, angleški, armenski, estonski, finski, gruzinski* (okoli 100 jih je), pri čemer se te zveze redko ponovijo. Nekoliko pogostejše so zveze s pridevniki, ki poimenujejo jezike skupnosti, s katerimi so imeli Slovenci v obdobju, ki ga opisuje slovarsko gradivo – tj. od druge polovice 19. stol. do l. 2013 –, največ stikov (npr. *nemški, italijanski, angleški jezik*).

predstavljena pomenska struktura? Kaj pa gradivni prikaz? Za to bo nujno in smiselno pobrskati najmanj po najožji okolici.

Če pogledamo še po drugih na spletišču razpoložljivih slovarskih priročnikih in virih, izvemo, da je npr. o jeziku (v petih pomenih) pisal tudi Pleteršnik, ki navaja zglede iz Janežiča (1867, 1893), Cigaleta (1960), Levstika (1891–1892), *Ljubljanskega zvona* (1881–) idr.; razlago o jeziku kot 'organu v ustih, zlasti pomembnem za govorjenje,' in 'sredstvu sporazumevanja' beremo v *Slovarju stare knjižne prekmurščine*, dva pomena leksema jezik sta zabeležena v preobrnjenem Kastelec-Vorenčevem *Slovensko-latinskem slovarju*, štirje pri Svetokriškem. Zapisom leksema jezik lahko sledimo že od 16. stoletja dalje, ko so že v Trubarjevem *Katekizmu* (1550) zabeležili 40 zadetkov. V *Slovenskem lingvističnem atlasu* so trenutno aktualna zgolj poimenovanja za dele telesa, torej le »naš« prvi pomen, ki pa ni kartiran zaradi leksemske neraznovrstnosti, o čemer priča gradivo h karti. V sedmih različnih terminoloških slovarjih, *Terminološkem slovarju avtomatike*, *Geografskem terminološkem slovarju*, *Gledališkem terminološkem slovarju*, *Geološkem terminološkem slovarju*, *Planinskem terminološkem slovarju*, *Čebelarskem terminološkem slovarju* in *Slovenskem smučarskem slovarju*, je razloženih 19 terminoloških zvez s sestavino jezik, npr. *bločni simulacijski jezik*, *diskretni simulacijski jezik*, *enačbni simulacijski jezik*, *geliflukcijski jezik*, *gledališki jezik*, *interpretски jezik*, *ledeniški jezik* idr.

Za konec še nekaj poudarkov o **državi** in **narodu** po SSKJ 2, aktualnem opisu slovenskega knjižnega jezika. Čeprav so – glede na slovarske razlage v SSKJ 2 – pomeni posameznega pojma in okoliščine rabe pojasnjene, podrobnejša pomenska členitev razlag, soočena z gradivno analizo, kaže na prekrivnost pomenov.

Iztočnica **država** ima v SSKJ 2 dva pomena, in sicer gre za 'organizirano politično skupnost, ki ima na prostorsko omejenem ozemlju suvereno oblast', npr. *predstavljati*, *ustanoviti*, *voditi državo*, oz. v podpomenu 'ozemlje, ki pripada tej skupnosti', npr. *prepotoval je že skoraj vse evropske države*; ali pa za 'politično silo, ki predstavlja, vodi to skupnost', npr. *ločitev Cerkve od države*. Raba v pomenu 'državni aparat', npr. *država ga štipendira*, je, verjetno zaradi pomenskega prenosa in personifikacije, označena s kvalifikatorjem pogovorno.

Narod ima po SSKJ 2 več razlag in pri nenatančnem izražanju ter nepoznavanju jezikovnih okoliščin oz. sobesedila lahko hitro pride do prekrivanja in neustrezne rabe oz. neustreznega razumevanja. Pri narodu gre v prvem (in osrednjem) pomenu za 'skupnost ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest', npr. *evropski, azijski narodi*, pri čemer je s prilastkom lahko mišljena 'taka skupnost, za katero je značilna kaka dejavnost', npr. *Grki so pomorski narod*. Pri razlagi podpomena izvemo, da je narod lahko tudi 'skupnost ljudi, ki jih družijo skupen izvor, skupna preteklost, podoben jezik, običaji'. SSKJ 2 v tem podpomenu kot nevtralnejši in nadrejeni sinonim predlaga pojem ljudstvo, npr. *preseljevanje narodov v 6. stoletju*.¹⁴ Kot pravi kvalifikatorsko pojasnilo v *nekaterih družbenih ureditvah*, je narod lahko razumljen kot 'večinski, zlasti socialno nižji družbeni sloj', npr. *narod je trpel lakoto, mogočniki pa so se zabavali ali pesmi je nabiral med narodom*. Z narodom so – z oznako pogovorno – mišljeni tudi 'ljudje, ljudstvo', npr. *poglej, koliko naroda je prišlo*, ali *tepla*

14 Kar sovпада z aktualnimi teorijami o narodu, ki je po ugotovitvah sociologov in politologov konstrukt poznejšega časa.

sta se, narod pa se je zabaval. V publicistiki,¹⁵ torej v medijskih besedilih, se pogosto izraz narod uporablja tudi v prvem pomenu države, npr. *odnosi med narodi*, pri čemer so mišljeni odnosi med državami in ne med narodi v prvem pomenu.

Pri opredelitvi pojma *narod* – na kar smo opozorili v uvodnem poglavju – ne gre zaobiti slovarskega opisa iztočnice **nacija**. Po *SSKJ 2* gre zgolj za publicistični izraz za narod v pomenu 'skupnost ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest', npr. *vsaka nacija ima pravico do svobode; ljudstvo se je izoblikovalo v nacijo*; češka, poljska nacija. Glede na aktualno stanje v rabi, nacija se npr. v Gigafidi pojavi kar 6787-krat, od tega 775-krat v stvarnih besedilih (poleg tega na težave zaradi kalkirane prevajanja opozarjajo tudi sociologi), težko rečemo, da gre zgolj za publicizem. Ostajata torej dve nalogi: če je v slovenščini iztočnica nacija pridobila nov pomen, tj. pomen države, potem je treba to ustrezno zabeležiti in označiti, vsekakor pa zaradi pogostosti pojma v stvarnih besedilih in stroki gotovo ne gre več zgolj za publicistični izraz. Slovarski sestavek nacija kliče po novi razlagi oz. dopolnitvi in prenovitvi slovarskega opisa, tudi z aktualnim ponazarjalnim gradivom.

Če izpeljemo zgolj vzorčno opredelitev, je iz obstoječih slovarskih razlag pomenov pri pojmih **država**, **narod** in **nacija** mogoče ugotoviti, da je pri razlikovanju v povsem nevtralnih in nezaznamovanih okoliščinah ključna razlika v t. i. politični komponenti države. Za razliko od naroda kot 'skupnosti ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest', gre pri državi za 'organizirano politično skupnost, ki ima na prostorsko omejenem ozemlju suvereno oblast'. Zavajajoče je lahko v publicistiki aktualno zamenjevanje izraza *narod* v pomenu *države* – na kar opozarjajo tudi predstavniki sociološke stroke –, pri čemer je, kot smo zapisali v prejšnjem odstavku, opis slovarske iztočnice nacija v *SSKJ 2* pomanjkljiv. Zadrego na svojevrsten način poenostavlja *SP 2001*. Pri iztočnici *nacija* se namreč poučimo, da gre za sopomenko za *narod* oz. *državni narod*, pri čemer je zgoraj navedena raba *nacije* v pomenu 'država, državljani' v tem normativnem priročniku označena s črno piko in kot taka v knjižnem jeziku »prepovedana«. Kar si pravopis kot normativni priročnik (s predpisovalno funkcijo) morda lahko privošči, slovar pa, ki jezik opisuje predvsem na gradivu, mora zaradi svoje poudarjene informativne funkcije oz. deskriptivne narave najmanj opisati rabo.

Literatura

AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

ANDERSON, Benedict, 2003: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.

BAKER, Colin, PRYS JONES, Sylvia, 1998: *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.

van den BERGHE, Pierre, 1981 (1991): *Biologija nepotizma: etničnost kot sorodstvena selekcija*. Rudi Rizman (ur.): *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt. 79–107.

COOPER, Robert L., 1989: *Language Planning and Social Change*. Cambridge: University Press.

CRYSTAL, David, 1992: *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: University Press.

Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–, različica 2.0. www.fran.si, dostop 30. 4. 2015.

GELLNER, Ernest, 1983: *Nations and Nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

¹⁵ S kvalifikatorjem publ. (publicistično) so v *SSKJ 2* označeni besede, pomeni ali zveze, značilni za dnevni in revijalni tisk ter druge oblike javnega sporočanja.

- HARALAMBOS, Michael, HOLBORN, Martin, 2001: *Sociologija. Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- HOBBSAWM, Eric John, 1990: *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KAUČIČ BAŠA, Majda, 2015: Slovar lahko beremo tudi kot knjigo o Slovencih. *Novi glas*, 7. januar. <http://www.noviglas.eu/slovar-lahko-beremo-tudi-kot-knjigo-o-slovincih>
- KOSEM, Iztok, 2014: Fran: pameten ali intuitiven? *Slovenščina* 2.0, 2 (2). 161–193. http://www.trojina.org/slovenscina2.0/arhiv/2/Slo2._2014_2_09.pdf
- MANDELIC, Damjan, 2011: *Na mejah nacije. Teorije in prakse nacionalizma*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- NEČAK LÜK, Albina, 1998: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske. Albina Nečak Lük, Boris Jesih (ur.): *Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru I. Izsledki projekta*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 21–32.
- POGORELEC, Breda, 1967 (2011): Nastajanje slovenskega knjižnega jezika od začetkov do konca 18. stoletja. Kozma Ahačič (ur.): *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi* 1. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 33–54.
- POGORELEC, Breda, 1974 (2011): Razvoj slovenskega knjižnega jezika. Kozma Ahačič (ur.): *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi* 1. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 55–88.
- RIZMAN, Rudi, 1991: Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. Rudi Rizman (ur.): *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt. 15–37.
- SMITH, Anthony D., 2005: *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krtina.
- SPOLSKY, Bernard, 2010: *Sociolinguistics*. Oxford: University Press.
- ŠTIH, Peter, 2005: Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum. Patrick J. Geary: *Mit narodov, Srednjeveški izvori Evrope*. Ljubljana: Studia humanitatis. 221–237.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2013: *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.